

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บริบทของสังคมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงจากเดิมอย่างรวดเร็วทั้งภาวะทางเศรษฐกิจ โครงสร้างของประชากร เทคโนโลยี ระบบการศึกษา และระบบสุขภาพ (ทัศนา บุญทอง, 2543) และสิ่งที่มีผลกระทบโดยตรงต่อการจัดการศึกษาทางการแพทย์ก็คือ ทิศทางของระบบสุขภาพของประเทศจากแผนพัฒนาสุขภาพฉบับที่ 9 (2545-2549) ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดและหลักการของการพัฒนาที่มุ่งเน้นการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรคเจ็บป่วยมากกว่าการรักษาพยาบาล (สำนักนโยบายและแผนสาธารณสุข, 2545) ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่วิทยาลัยพยาบาล สถาบันพระบรมราชชนก สังกัดกระทรวงสาธารณสุข จำนวน 29 แห่ง เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาทางการแพทย์พยาบาลส่วนใหญ่ของประเทศ มีหน้าที่ดำเนินการผลิตและพัฒนาบุคลากรทางการแพทย์พยาบาลให้เป็นไปตามความต้องการและความจำเป็นของโรงพยาบาลและสถานบริการสาธารณสุขทั่วประเทศ จึงได้ปรับปรุงหลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิต และพยาบาลศาสตรบัณฑิต (ต่อเนื่อง) ที่เน้นกระบวนการทางปัญญา และการเรียนรู้จากสภาพการณ์จริงจากชุมชน เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงระบบสุขภาพที่เกิดขึ้น (สถาบันพระบรมราชชนก, 2546)

การจัดการศึกษาทางการแพทย์พยาบาลที่มีคุณภาพจะต้องอาศัยแหล่งความรู้ที่มีคุณภาพและมีการถ่ายทอดความรู้ที่ดี ซึ่งแหล่งความรู้ที่สำคัญคือ อาจารย์พยาบาลที่มีสมรรถนะที่ดีกล่าวคือ ความรู้ ทักษะ และความสามารถที่แสดงออกมาให้เห็นในรูปพฤติกรรมทางความรู้ เจตคติ และการกระทำที่ดี (Mc Asham, 1979) ซึ่งคริสแมน-สก็อต, เคอร์บัวเมอร์, และ ทอมป์สัน (Krisman-Scott, Kershbaumer, & Thompson, 1998) เชื่อว่าการที่บุคคลมีสมรรถนะที่ไม่เพียงพอหรือขาดสมรรถนะ อาจไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สมรรถนะของบุคลากรในแต่ละงานไม่ได้กำหนดไว้ตายตัว หากแต่ส่วนใหญ่กำหนดตามการปฏิบัติหน้าที่ของแต่ละวิชาชีพ เช่น ในสาขาวิชาการพยาบาลสุขภาพจิตและจิตเวชได้กำหนดสมรรถนะของพยาบาลวิชาชีพสาขานี้ตามการปฏิบัติบทบาทของพยาบาลจิตเวชร่วมกับการประเมินความต้องการของผู้รับบริการ และปัญหาด้านสุขภาพอนามัยที่เกิดขึ้น (ศิริพร จิรวัดน์กุล และคณะ, 2540) สำหรับสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลในวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุขยังไม่พบว่ามีข้อกำหนดขอบเขต รายละเอียด หรือ

ตัวชี้วัดของสมรรถนะแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามวิทยาลัยพยาบาล สถาบันพระบรมราชชนก สังกัดกระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของอาจารย์พยาบาลไว้เช่นเดียวกับบทบาทหน้าที่ของอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาที่ครอบคลุมองค์ประกอบ 5 ด้านคือ การสอน การพัฒนาบุคลากรทางการพยาบาล การวิจัย การบริการทางวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (สถาบันพระบรมราชชนก, 2546) ซึ่งสามารถนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการกำหนดสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลได้ ในการบริหารงานบุคลากรในองค์กรที่มีการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องมีการประเมินสมรรถนะของบุคลากร เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนกำหนดทรัพยากร และวิธีการพัฒนาสมรรถนะของบุคลากรเพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจได้ครบทุกด้านขององค์กร

การประเมินสมรรถนะของบุคคล เป็นกระบวนการตัดสินใจ ดีค่า หากคุณค่าจากความรู้ความสามารถ ทักษะ และบุคลิกลักษณะของบุคคลที่แสดงออกทางพฤติกรรมและการปฏิบัติ เพื่อเป็นข้อมูลนำมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ (เดียนใจ พิทยาวัฒน์ชัย, 2548) แต่เนื่องจากยังไม่มีเกณฑ์มาตรฐานสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลที่เป็นรูปธรรม และจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า มีการศึกษาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาล สถาบันพระบรมราชชนก สังกัดกระทรวงสาธารณสุขที่ครอบคลุมเฉพาะด้านการสอนดังเช่น การศึกษาของพัฒนา รุจิโกชน์ (2534) ศึกษาสมรรถนะด้านการเรียนการสอนของอาจารย์พยาบาลอนามัยชุมชน สังกัดกองงานวิทยาลัยพยาบาล กระทรวงสาธารณสุขใน 6 ด้านคือ หลักสูตร เนื้อหาวิชา การสอน การนิเทศ การวัดและประเมินผล และการวิจัย โดยใช้แบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้มี 3 กลุ่ม คือ อาจารย์พยาบาลอนามัยชุมชน จำนวน 32 คน ผู้บริหารจำนวน 16 คน และนักศึกษาจำนวน 281 คน ผลการวิจัยพบว่า สมรรถนะด้านการเรียนการสอนของอาจารย์พยาบาลอนามัยชุมชนทั้ง 6 ด้านอยู่ในระดับปานกลาง และวารุณี มีเจริญ (2539) ศึกษาสมรรถภาพการสอนในคลินิกของอาจารย์พยาบาล วิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุขครอบคลุมเนื้อหา 5 ด้านคือ การเตรียมการสอน การดำเนินการสอน การนิเทศ การประเมินผล และคุณลักษณะของอาจารย์พยาบาลในคลินิก โดยใช้แบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่างเป็นอาจารย์พยาบาล จำนวน 286 คน และนักศึกษาจำนวน 314 คน ผลการวิจัยพบว่า สมรรถภาพการสอนในคลินิกของอาจารย์พยาบาลตามการรับรู้ของอาจารย์พยาบาลทั้งโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก สำหรับสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลในด้านอื่นๆ ตามภารกิจไม่พบว่ามีรายงานไว้แต่อย่างใด

จากการทบทวนวรรณกรรมของต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลพบว่า มีสถาบัน 2 แห่งในประเทศออสเตรเลียและประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีการกำหนดสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลที่นอกเหนือจากสมรรถนะด้านการสอนกล่าวคือ ในประเทศออสเตรเลียได้กำหนดสมรรถนะของอาจารย์พยาบาล โดยใช้วิธีเดลฟายไว้ 10 ด้านกล่าวคือ 1) การ

ใช้กลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงปรัชญาทางการพยาบาล 2) การพัฒนาและคงไว้ซึ่งการแสวงหาความรู้ 3) การพัฒนาและคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพและสิ่งแวดล้อม 4) การผสมผสานความรู้ทางการพยาบาล การศึกษา และความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน 5) การอำนวยความสะดวกในการดำเนินกระบวนการพัฒนาหลักสูตร 6) การติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และมีทักษะระหว่างบุคคลในทุกๆ ด้าน 7) สามารถทำให้ผู้มีความเกี่ยวข้องมั่นใจว่าหลักสูตรมีความทันสมัยและปรับปรุงมาจากการประเมินผลการศึกษา 8) การดำเนินการตามหลักสูตรการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ 9) การส่งเสริมทักษะการแสวงหาความรู้ และ 10) การหาโอกาสเพื่อพัฒนา วิชาการ และส่งเสริมวิชาชีพทางการพยาบาล (Australian Nurse Teacher Society, 1998) และในประเทศสหรัฐอเมริกาได้กำหนดสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลจากการศึกษาในกลุ่มตัวอย่างอาจารย์พยาบาลจำนวน 550 คน พบว่า อาจารย์พยาบาลจำเป็นต้องมีสมรรถนะเกี่ยวกับความเป็นครู ความเป็นผู้เชี่ยวชาญหรือผู้วิจัย และผู้ให้ความร่วมมือ (Southern Regional Education Board, 2002) รายละเอียดเกี่ยวกับสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลจากทั้ง 2 สถาบันถึงแม้ว่าจะจัดกลุ่มสมรรถนะย่อยที่แตกต่างกันแต่มีสาระไปในทิศทางเดียวกัน และมีสาระบางส่วนที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดภารกิจ 5 ด้านของอาจารย์พยาบาลตามที่ได้กำหนดไว้โดยวิทยาลัยพยาบาล สถาบันพระบรมราชชนก สังกัดกระทรวงสาธารณสุข ผลการศึกษาการกำหนดสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลจากรายงานของทั้ง 2 ประเทศ เป็นการเน้นย้ำถึงความจำเป็นที่ต้องมีการตรวจสอบสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลในด้านอื่นๆ นอกเหนือจากการสอน

สมรรถนะของอาจารย์พยาบาล เป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาขึ้นตามแนวคิดการจัดการเชิงสมรรถนะ (competency management) องค์กรจะต้องกำหนดสมรรถนะที่พึงประสงค์ เพื่อเป็นเป้าหมายในการพัฒนาบุคลากรที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ สถาบันพระบรมราชชนก สังกัดกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นสถาบันต้นสังกัดของวิทยาลัยพยาบาลได้จัดทำแผนพัฒนาอาจารย์พยาบาล และมอบหมายให้แต่ละวิทยาลัยไปดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาอาจารย์ตามศักยภาพของแต่ละวิทยาลัย (งานแผนและพัฒนาบุคลากร สถาบันพระบรมราชชนก, 2546) จากรายงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอาจารย์พยาบาลที่ผ่านมาพบว่า มีวิทยาลัยพยาบาลบางแห่งหรือผู้บริหารบางคนได้ส่งเสริมการพัฒนาอาจารย์พยาบาลเช่น การศึกษาต่อ การประชุม สัมมนา การอบรม การศึกษาดูงานทั้งในและต่างประเทศ การทำวิจัย เสนอผลงานวิจัย การเป็นคณะกรรมการ การเขียนตำรา เขียนบทความ และการเป็นวิทยากร เป็นต้น (กาญจนา สันติพัฒนาชัย, สุภาวดี ด่านธรรณกุล, ปาริชาติ ตามไท, นิชดา สารถวัลย์แพทศย์, และ เบญจพร ทิพย์ผลาผลกุล, 2541) การดำเนินการดังกล่าวไม่พบข้อมูลการประเมินผลผลลัพธ์การพัฒนาว่าอาจารย์พยาบาลมีสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลเพียงใด

การที่บุคลากรที่ปฏิบัติงานจะมีสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลที่สามารถปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจนั้นมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่ 1) องค์ประกอบภายในของบุคคล ซึ่งเป็นสาเหตุภายในที่ผลักดันให้แต่ละบุคคลมีพฤติกรรมการทำงานที่ต่างกันเช่น อายุ สถานภาพสมรส ประสบการณ์ ระดับการศึกษา ภาวะสุขภาพ ความสนใจ ทักษะ ค่านิยม ความต้องการ การใฝ่รู้ และความกระตือรือร้น (วิภา บุญเสนอ, 2537) 2) โครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นการแบ่งอำนาจ หน้าที่ ความรับผิดชอบ และโครงสร้างของฝ่าย แผนก หน่วยงาน และองค์กร (Riis; Cyert, & March; Sclink cited in Drejer & Riis, 1999; Drejer, 2000) เช่น รูปแบบการจัดโครงสร้างการบริหารองค์กร การกำหนดนโยบายพัฒนามูลฐาน ปรัชญาการจัดการ และนโยบายด้านการเงิน 3) สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายนอกบุคคล หากแต่มีผลต่อการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลเช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ สื่อ อุปกรณ์ อิเลคทรอนิกส์ สถานที่ทำงาน การแข่งขันระหว่างสถาบัน และ 4) สิ่งจูงใจ ซึ่งเป็นสภาวะ หรือวัตถุที่มีผลต่อการพัฒนาเช่น ค่าตอบแทน ค่ารักษาพยาบาล สวัสดิการ การยกย่องชมเชย ความมั่นคงในงาน โอกาสก้าวหน้า (พรนพ พุกกะพันธ์, 2544) จากรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอาจารย์พยาบาลที่ผ่านมาพบว่า บุคคล โครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการ สิ่งแวดล้อม และสิ่งจูงใจ เป็นทั้งปัจจัยเอื้อถ้ามีครบตามความต้องการ และเป็นปัจจัยอุปสรรคหากไม่มีปัจจัยทั้ง 4 องค์ประกอบ (กาญจนา สันติพัฒนาชัย และคณะ, 2541) จากการทบทวนวรรณกรรมผู้วิจัยไม่พบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยเอื้อและอุปสรรคต่อการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลที่ครอบคลุมการปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจทั้ง 5 ด้าน เพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลในการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ที่ตอบสนองความต้องการของการจัดการศึกษาทางการพยาบาลและสังคม

จากการเปลี่ยนแปลงทิศทางการศึกษาที่มุ่งเน้นการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกัน การเจ็บป่วยมากกว่าการรักษาพยาบาล การปรับปรุงหลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิต และพยาบาลศาสตรบัณฑิต (ต่อเนื่อง) และการปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายของอาจารย์พยาบาลในวิทยาลัยพยาบาลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเพื่อประเมินระดับสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลในวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุข และสำรวจกิจกรรมการพัฒนาสมรรถนะและปัจจัยเอื้อและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสมรรถนะของคณาจารย์กลุ่มนี้ เพื่อจะช่วยเหลือเป็นแนวทางสำหรับอาจารย์พยาบาล และผู้บริหารในการปรับปรุงและพัฒนาอาจารย์พยาบาลให้มีสมรรถนะในการปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจได้เหมาะสมและมีความต่อเนื่อง ส่งผลให้การจัดการศึกษาทางการพยาบาลมีคุณภาพเพิ่มขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อประเมินระดับสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลในวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุขตามการรับรู้ของอาจารย์พยาบาลทั้งในภาพรวมและรายด้าน
2. เพื่อสำรวจกิจกรรมการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลในวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุข
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลในวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุข

คำถามการวิจัย

1. สมรรถนะของอาจารย์พยาบาลในวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุขตามการรับรู้ของอาจารย์พยาบาลในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับใด
2. กิจกรรมการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลในวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุขมีอะไรบ้าง
3. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลในวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุขมีอะไรบ้าง

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงพรรณนา (descriptive research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินระดับสมรรถนะของอาจารย์พยาบาล และสำรวจกิจกรรมการพัฒนาสมรรถนะและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาล โดยมุ่งศึกษาในกลุ่มอาจารย์พยาบาล ยกเว้นผู้อำนวยการวิทยาลัยพยาบาลที่กำลังปฏิบัติงานอยู่ในวิทยาลัยพยาบาล สังกัดกระทรวงสาธารณสุขทั้ง 29 แห่ง ในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2548 ถึง เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2549

All rights reserved

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

สมรรถนะของอาจารย์พยาบาล หมายถึง ความสามารถของอาจารย์พยาบาลที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมในการปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายอย่างมีความรู้ เจตคติ และทักษะที่ดีภารกิจที่อาจารย์พยาบาลได้รับมอบหมายประกอบด้วย การสอน การพัฒนานุเคราะห์ทางการพยาบาล การวิจัย การบริการทางวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ประเมินโดยใช้แบบวัดสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยใช้กรอบแนวคิดการกำหนดการปฏิบัติหน้าที่ของอาจารย์พยาบาลของสถาบันพระบรมราชชนก สังกัดกระทรวงสาธารณสุข และจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรมการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาล หมายถึง การดำเนินการด้วยวิธีต่างๆ ที่จะช่วยให้อาจารย์พยาบาลได้มีโอกาสเพิ่มพูนความสามารถ และมีศักยภาพที่เหมาะสมกับการปฏิบัติหน้าที่ตามภารกิจได้แก่ กิจกรรมการพัฒนาสมรรถนะด้านการสอน การพัฒนานุเคราะห์ทางการพยาบาล การวิจัย การบริการทางวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ประเมินโดยใช้แบบสอบถามการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาล หมายถึง สถานการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาล แบ่งออกเป็น 2 ประการคือ ปัจจัยเอื้อต่อการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย และปัจจัยอุปสรรคต่อการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาล ส่งผลให้อาจารย์พยาบาลไม่สามารถพัฒนาสมรรถนะของตน ประกอบด้วย องค์ประกอบภายในของบุคคล โครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการ สิ่งแวดล้อม และสิ่งจูงใจ ประเมินโดยใช้แบบสอบถามปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสมรรถนะของอาจารย์พยาบาลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

อาจารย์พยาบาล หมายถึง พยาบาลที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีในสาขาพยาบาลศาสตรบัณฑิตหรือปริญญาตรี และได้ขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกอบวิชาชีพการพยาบาลและผดุงครรภ์ชั้นหนึ่ง ปฏิบัติงานประจำในวิทยาลัยพยาบาล สถาบันพระบรมราชชนก สังกัดกระทรวงสาธารณสุขทั้ง 29 แห่ง